

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	16/2	2022	277-297
----------------------------	------	------	---------

HİTİTLERDE DİPLOMASİ ARACI OLARAK SİYASİ EVLİLİKLER

Tülin CENGİZ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 02 Ekim 2022

Kabul: 18 Kasım 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: October 02, 2022

Accepted: November 18, 2022

Öz

Toplumsal yapının en küçük birimi olan ailenin oluşabilmesi için gerekli bir organizasyon olan evlilik, dini, hukuki, ekonomik yönleri, kuralları ve ritüelleri olan bir kurumdur. Bu kurumun Hitit çağındaki işlevi ve işleyişi ile ilgili bilgilere ağırlıklı olarak kanun metinlerinden ulaşılabilmektedir. Söz konusu siyasi evlilikler olduğunda ise başvurulacak ilk belgeler siyasi antlaşma metinleridir. Çünkü Hitit krallarının diplomatik başarıları yazılı antlaşmalar yoluyla vasallıklar sağlamaları, karşılıklı askeri ve ekonomik işbirlikleri gerçekleştirmelerine bağlıydı ve bu antlaşmaları pekiştirmenin araçlarından biri de siyasi evliliklerdi.

Bu çalışma, Hitit hanedanlığı ile komşu krallıklar arasında gerçekleştirilen siyasi evlilikleri dönemin politik ilişkileri çerçevesinde ele almak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Evlilik, Hitit, Vasallık, İttifak.

Political Marriages as a Tool of Diplomacy in the Hittite Kingdom

Abstract

Marriage, which is an essential organization for the formation of the family, the smallest unit of the social structure, is

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, tulin.cengiz@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6835-3396.

an institution with religious, legal, economic aspects, rules and rituals. Information about the function and functioning of this institution in the Hittite period can be obtained mostly from the legal texts. In regard to dynastic marriages, the first documents to be applied are the political treaties. Then the diplomatic success of the Hittite kings depended on their vassalage and mutual military and economic cooperation through written agreements, and one of the means of reinforcing these agreements was dynastic marriages.

This paper was written in order to deal with the political marriages between the Hittite dynasty and the neighboring kingdoms within the framework of the political relations of the period.

Keywords: *Diplomacy, Marriage, Hittite, Vassalage, Alliance.*

Evlilik, aile adı verilen birimin oluşması için kadın ve erkeği bir araya getiren bir düzenleme gibi görünse de iki kişiyle sınırlı kalmaz, akrabalık bağı üzerinden yeni toplumsal ağlar yaratır ya da var olan bir ağın genişlemesini sağlar.¹ Bir devletin/iktidarın/otoritenin yeni ekonomik ve siyasi ittifaklar kurmak için uyguladığı bir pratiğe dönüşürse siyasileşir.

Siyasi evlilikler, Eskiçağ coğrafyasının etkili güçleri tarafından hemen her dönem diplomasinin tamamlayıcısı olarak uygulanmıştır. Evliliği diplomaside araç/pekiştirici olarak kullanan güçlerden biri de Hititlerdir. MÖ. II. bin yıl Yakınoğu coğrafyasına göz atıldığında, irili ufaklı birçok krallık ile bunların üzerinde hâkimiyet kurmak için yoğun rekabet halinde bulunan Hitit, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının varlığı dikkati çekecektir.² Bu güçler arasındaki ilişkiyi belirleyen ana unsur, rekabetmiş gibi görünse de kurdukları ilişki ağı sadece zafer ya da hezimete dayalı değildir. Tarihi belgelerde, askeri ve siyasal anlaşmazlıkların yanı sıra ticaret, diplomatik ilişkiler, kraliyet aileleri arasında evlilik yoluyla kurulan ailevi bağlar, ekonomik destek isteklerini de kapsayan oldukça fazla veri mevcuttur.³ Bu verilerden hareketle Hititlerin büyük gördükleri devletlere

¹ Suavi Aydın, "Evlilik", Suavi Aydın ve Kudret Emiroğlu (ed.), *Antropoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003a), 293.

² Gary Beckman, "Hittite Treaties and the Development of the Cuneiform Treaty Tradition", M. Witte (ed.), *Die deuteronomistischen Geschichtswerke: Redaktions- und Religionsgeschichtliche Perspektiven zur "Deuteronomismus"*, (Berlin-Newyork: 2006), 280.

³ Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Varolma: Hattuşa ve Kuzey

karşı güçler dengesini gözetirken daha küçük devletlere karşı etkisizleştirme yolunu seçtikleri söylenebilir. Etkisizleştirme, küçük devletleri Hitit kralına tabi kılma yani vasallaştırma yoluyla gerçekleştirilen bir stratejidir.⁴

Vasal, sözcüğünün Hitit metinlerindeki karşılığı “išhiulah-/išhiya-”dır ve bağlamak, minnet altında bırakmak anlamlarında kullanılmıştır.⁵ Bryce’a göre vasallık bir sistem/yöntem olarak İmparatorluk dönemindeki askeri girişimlerle bağlantılı olarak ortaya çıkmış, I. Şuppiluliuma ile II. Murşili dönemlerinde geliştirilerek devam ettirilmiştir.⁶ Vasal ülke her ne kadar kendi yerel yöneticisi tarafından yönetilse de dış politikasında Hitit Krallığına tabidir. Hitit kralına karşı bir antlaşma metni ile düzenlenmiş yükümlülükleri vardır: Hitit kralına başkaldıramaz, bağımsız dış politika uygulayamaz, dost ve düşman tanımını bile Hitit kralının çıkarlarına göre yapar. Savaşlarda Hitit kralının yanında yer almasına rağmen savaş sonrası ganimetten pay alamaz. Ülkesinde bulunan kaçakları Hitit ülkesine teslim etmek, her yıl Hattuša’ya gidip krala sadakat yemini tazelemek ve yıllık vergisini düzenli olarak ödemek zorundadır.⁷ Hitit kralı ise vasal krallığın toprak bütünlüğünü korumak ve vasal kralın kendi ülkesindeki iktidarını garanti altına almakla yükümlüdür.⁸

Hitit Krallığı ile vasal devletler arasında gerçekleştirilen antlaşmalar biçim ve içerik olarak birbirine benzemektedir, hatta denilebilir ki bu metinlerinin belirli bir şablonu vardır.⁹ Önsöz niteliğindeki ilk bölümünde Hitit kralı görkemli bir şekilde takdim edilmiş, kralın takdiminden sonra her iki devletin ilişkilerinin geçmişinin değerlendirildiği tarihsel giriş niteliğindeki ikinci bölüm gelmiştir. Bu bölümde en dikkat çekici unsur tarihi bilginin, Hitit kralına duyulması gereken bir “şükran” vurgusu ile birlikte verilmiş olmasıdır.¹⁰ Bu bölümden sonraki kısım antlaşmanın esasını

Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur” , *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, (2002): 514, 515.

⁴ Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, H.A. Hoffner (ed.), (Atlanta: 1996), 1-2.

⁵ Isabelle Klock-Fontanille, *Hititler*, N. Yiğitler (çev.), (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 111.

⁶ Trevor Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, (New York: Oxford University Press, 2005), 49.

⁷ Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 49.

⁸ Klock-Fontanille, *Hititler*, 112.

⁹ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 2.

¹⁰ İlknur Taş, *Hitit Kralı IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vasal Krallıklara Yönelik Politikası*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 222.

oluşturan ve hükümlerin yer aldığı ana bölümdür.¹¹ Hitit kralına ödenecek haraçlar, kralının vasal devletlerin veraset sistemindeki belirleyiciliği, kaçakların iadesi, askeri yardımlaşmalar gibi konular bu bölümün içeriğini oluşturmuştur. Antlaşma metinleri Hitit kralı için 'bağlayıcı' nitelik taşıırken vasal devlet için 'yemin' niteliği taşımıştır. Antlaşma hükümleri her ne kadar yeminle garanti altına alınmış olsa da siyasi evliliklerle pekiştirilmeye çalışılmıştır. Siyasi evliliklerin Hitit kralına yani büyük akrabaya sağlayacağı temel fayda öncelikle vasal kralın sadakatidir. Ayrıca Hitit prensesinden doğacak oğulların tahttaki varisliği, bu faydayı maksimum seviyeye çıkarabilme olanağı sunacaktır. Siyasi evliliklerde damat statüsünde olan vasal kral Hitit "beyi" konumuna yükseltilmekte, kraliyet ailesinin bir ferdi olarak kabul edilmektedir.¹² Evlilik ile gerçekleşen yeni akrabalık bağı, Hitit krallarının damat ya da torunlar üzerinden bu ülkeleri kontrol edebilmesini kolaylaştırmaktadır. İktidarı kaybeden vasal kral, Hattuşa'ya sığınabilmekte yalnız böylesi bir durumda Hititler tarafından kendi ülkesine karşı kullanılmayı göze almak zorunda kalmaktadır.¹³

Vasal krallıklar ile Hitit Krallığı arasında gerçekleştirilen siyasi evliliklere dair özel bir belge grubu yoktur. Bu evliliklerin mevcut bilgileri, vasalların merkezi imparatorluk ile ilişkilerini düzenleyen siyasi antlaşma metinlerinin içinde geçmektedir.¹⁴ Genellikle bir ya da birkaç cümleden ibaret olan bu ifadeler çok kısıtlı bilgi içermelerine rağmen, Hititlerin, siyasi evlilikleri, devletlerarası ilişkileri düzenlerken nasıl/ne amaçla kullandıklarını gösterdikleri için önemlidirler.

Siyasi evliliklerin yazılı belgelere yansıyan ilk örneklerinden biri, I. Şuppiluliuma döneminde, Hitit- Mitanni diplomatik ilişkileri kapsamında gerçekleşmiştir. Evliliğin hangi koşullarda ve siyasal ortamda şekillendiğine göz atıldığında, Şuppiluliuma'nın, iktidarı süresince uyguladığı dış politikada ana merkezin Suriye ve Mısır olduğu dikkati çekmektedir. Mısır ile herhangi bir çatışmaya meydan vermeyen kral, Suriye'ye üç sefer düzenleyerek buradaki birçok krallığı vasal hale getirmiştir. Suriye'ye ilk seferine dair bilgiler Şattiwaza (Mattiwaza) Antlaşması'na dayanmaktadır. Kral, bu seferi ile bölgedeki Mitanni hâkimiyetini kırmayı hedeflemiştir.¹⁵

¹¹ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 3.

¹² Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 48-50.

¹³ Giuseppe F. del Monte, "Mašuiluwa, König von Mira", *Orientalia* 43, (1974): 365.

¹⁴ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 6.

¹⁵ Alparslan Ceylan, "Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'nın Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme I (Suriye Ve Mısır)", *Bellek/Journal of Hatay Mustafa Kemal University*

Mitanni, Büyük Zab Suyu ile Kuzey Suriye'nin Akdeniz kıyıları arasında kalan bölgeye lokalize edilmektedir¹⁶ ve Hitit ülkesi için stratejik öneme sahiptir. Bu krallığın da içinde bulunduğu Yukarı Mezopotamya bölgesi, konumu gereği Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinin kesişme noktasındadır. Akdeniz'in sahil kesimlerini, Filistin, Mısır, Mezopotamya, İran, Anadolu ve kuzey bölgelerini birbirine bağlayan ticaret yolları burada bulunmaktadır. Hitit Krallığı, MÖ. 14. yüzyılda Kuzey Suriye bölgesine doğru genişleyerek Mısır, Babil, Mitanni ve Asur gibi etkili devletlere komşu olmuştur. Bu devletlerden Asur, başlangıçta Mitanni krallarına bağlı vasal bir devlettir. 14. yüzyılın ikinci yarısında Mitanni Hanedanlığında Artaşşumara'nın öldürülmesiyle başlayan taht kavgalarından yararlanmak istemiştir. Mitanni krallığının içine düştüğü durumu çıkarları için kullanmak isteyen tek ülke Asur değildir. Hitit kralı Šuppiluliuma da aynı amaç için harekete geçmiştir. O sırada Mitanni tahtı için iki aday mücadele etmektedir; Asur Kralı, Mitannili II. Artatama ve oğlu III. Šuttarna'yı desteklerken Hitit Kralı, önceki Mitanni Kralı Tušratta'nın oğullarından Šattiwaza'yı kral yapmak istemiştir. Šattiwaza, Mitanni kralı olan babası öldürüldükten sonra Hattuša'ya sığınmış ve Hititlerin verdiği askeri yardım ile Mitanni çekirdek bölgesini yeniden ele geçirmiştir. Šuppiluliuma'nın Šattiwaza ile yaptığı antlaşma ile Mitanni kısa süre içinde Hitit ülkesine bağlanmış, bu bağlılık bir evlilik bağı ile güçlendirilmiştir.¹⁷

§ 6 (...) Kral Tušratta'nın oğlu Šattiwaza'yı elinden tuttum; Büyük bir ülke olan Mitanni ülkesini yağmalamaya gitmesin diye babasının tahtına onu oturtacağım. Hatti ülkesinin kralı, ben büyük kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim. Tušratta'nın oğlu Šattiwaza'yı elinden tuttum ve kızımı ona eş olarak verdim.

§ 7 Ve prens Šattiwaza, Mitanni ülkesinde kral olsun. Ve Hatti ülkesinin kralının kızı, Mitanni ülkesinde kraliçe olsun. Başka kadınlara sen Šattiwaza için izin verilsin. Fakat başka hiçbir kadın benim kızımdan daha büyük olmasın. Başka hiçbir kadının onunla eşdeğer olmasına izin verme. Başka hiçbir kadın onun yanında eşit olarak oturmasın. Sen benim kızımı ikinci

Department of History 1, (2019): 4.

¹⁶ Horst Klengel, "Hattuschili und Ramses", *Kulturgeschichte der Antiken Welt* 95, (2002): 415.

¹⁷ Eva Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Varolma: Hattuša ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur", 514, 515.

sıraya düşürme. Mitanni ülkesinde o kraliçeliğe alınsın. Sattiwaza'nın oğulları ve ve kızımın oğulları – onların oğulları ve torunları- gelecekte Mitanni ülkesinde eşit olsun. Gelecekte Mitannililer Şattiwaza'ya karşı ve kızım kraliçeye karşı, [oğullarına karşı] torunlarına karşı ayaklanma planlamasın. Gelecekte prens Şattiwaza benim oğullarımla eşit ve kardeş olsun. Ve prens Şattiwaza'nın oğulları, onun çocukları ve torunları benim torunlarımla eşit ve kardeş olsun.”¹⁸

Kralın, Şattiwaza ile yaptığı antlaşmada, Mitanni ülkesinin yağmalanmasını/yıkılmasını istemediği açıkça belirtilmektedir. Bu ülkeye hayat vermek amacıyla kızını kraliçe, Şattiwaza'yı da kral olarak ilan etmiştir. Aslında hayat vermek istediği Hitit çıkarlarıdır çünkü Mitanni'nin güneyinde yükselen bir Asur tehlikesi vardır ve Şuppiluliuma'nın damadı tarafından yönetilecek bir Mitanni Krallığı, dönemin özgün koşullarında tampon bir devlet olarak Hititlerin politik ihtiyacıdır.¹⁹

Hititlerin diplomatik ilişkileri kapsamında karşılaşılan bir diğer siyasi evliliğin tarafı Azzi-Hayaşa Krallığıdır. Bu krallık da tıpkı Mitanni gibi stratejik öneme sahiptir. Hitit ülkesinin kuzeydoğusuna konumlandırılan Azzi-Hayaşa, II. Tuthaliya ve I. Şuppiluliuma'nın iktidarları sırasında vasal statüye düşmüştür.²⁰ Azzi- Hayaşa'nın Yukarı Ülke topraklarını ele geçirip Şamuha'ya kadar ilerlemesi Şuppiluliuma komutasında bir savaşın başlamasına neden olmuş,²¹ Şamuha'nın içinde bulunduğu Yukarı Ülke'yi Kaşka ve Azzi-Hayaşa saldırılarına karşı askeri üs/tampon bir bölge olarak kullanan Şuppiluliuma²² savaştan galip ayrılmıştır. Savaş sonrasında Azzi-

¹⁸ CTH 51, Şattiwaza - I.Şuppiluliuma Antlaşması; Beckman, *Hitite Diplomatic Texts*, 40-41; Güngör Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, (Konya: Çizgi Yayınevi, 2018),163.

¹⁹ Asur Devleti, I. Adad- Nirari (M.Ö. 1307- 1275) dönemi itibariyle hem Kuzey Suriye hem de Güney Mezopotamya içlerine doğru yayılarak bölgenin en etkili devleti olmuştur. (Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 132).

²⁰ Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 201.

²¹ Jorg Klinger, “Die Historischen Einleitungen der Arzawa-Verträge Murşili II. mit Manapa-Tarhunta von Šeha und Kupanta Kurunta von Mira und Kuwališa”, *Texte der Umwelt des Alten Testaments* 2, (2005): 124-129.

²² Turgut Yiğit, “M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 19, (1998): 286.

Hayaşa kralı olan Hukkana ile bir antlaşma²³ yapan Kral, kız kardeşini Hukkana ile evlendirerek antlaşmayı garanti altına almaya çalışmıştır.²⁴

§1 “Hatti ülkesi Güneşim Šuppiluliuma şöyle (söyler): İşte bak, sen Hukkana’yı, Şimdi seni yücelttim, alçak bir köpek olan Hukkana ve sana iyi davrandım. Ve seni Hattuşa ülkesinde Hayaşalılar arasından seçtim. Ve sana kız kardeşimi eş olarak verdim.”²⁵

Hukkana ile yapılan antlaşmada en dikkat çekici noktalardan biri Hukkana’nın Hayaşalılar arasından seçildiği vurgusudur. “Seçilme”, Hukkana’ya tanınmış özel bir “ayrıcalık”, “büyük bir iyilik”tir. Hukkana seçilmiş, aslında yüceltilmiştir. Hatti ve Hayaşa halkının tanıdığı yüksek bir kişiye dönüştürülmüştür. Devletlerarası ilişkilerde duyguların değil çıkarların belirleyici olduğu düşünüldüğünde bu “büyük iyilik” koşulsuz sadakat karşılığında yapılmıştır. Denilebilir ki bu ifadeler aslında bir çeşit uyarı hatta üstü kapalı tehdittir. Antlaşma metninin başında hissettirilen sadakat beklentisi, antlaşmanın diğer bölümlerinde açıklıkla ifade edilmiştir. Yine antlaşma metninde alışlageldiği üzere vasal kralın Hitit kralına karşı askeri ve siyasi yükümlülükleri sıralanmış fakat alışılmadık biçimde Hukkana’nın kişisel yaşantısına müdahale edilerek Hitit kültür ve davranış kalıpları kendisine dayatılmıştır. Hitit kültüründe damadın kan bağıyla olmasa da evlilik akdi/kanun bağı ile aileye dâhil olan bir erkek kardeş olarak kabul edildiği bu nedenle gelinin kız kardeşleri/kuzenleri ile evlenemeyeceği ya da onlarla cinsel münasebet kuramayacağını net bir şekilde vurgulandığı metinde²⁶ Hitit kralının Azzi-Hayaşa Krallığına karşı dışlayıcı ve aşağılayıcı bakış açısı 29. satırda doruğa ulaşmıştır:

“*šu-me-en-za-an KUR-e dam-pu-u-pí ku-it*” (sizin ülkeniz cahil olduğu için)²⁷

²³ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 23-30.

²⁴ Klinger, “Die Historischen Einleitungen”, 124-129.

²⁵ CTH 42, Hukkana - I.Šuppiluliuma Antlaşması; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 23; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, 120.

²⁶ Metnin sonraki bölümlerinde bu tür bir evlilik/ilişki ya da salt düşüncenin bile Hititler için affı ve geri dönüşü olmayan bir suç olduğu vurgusu açıklıkla ve Mariya örneği üzerinden aktarılmıştır. Metinden anlaşılan Mariya, bir cariyeye bakarken suçüstü yakalanmıştır (Bkz. Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 126).

²⁷ Rukiye Akdoğan, “Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar”, M. Alparslan, M. D. Alparslan (ed.) *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan*,

Devletlerarası bir antlaşmada “cahil” olarak nitelendirilen, Hitit ülkesinden kültürel olarak farklılığı (“aşağılığı”) açıklıkla ifade edilen Azzi-Hayaşa Krallığını temsil eden Hukkana’ya I. Şuppiluliuma’nın kız kardeşini eş olarak vermesi, bu evliliğin Hitit krallığının siyasi amaçları için gerekliliğini göstermektedir.

Yazılı belgeler Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasında geçiş bölgesi konumunda bulunan İsuwa Krallığı ile Hitit Krallığı arasında da III. Hattuşili döneminde siyasi bir evliliğin gerçekleştirildiğini işaret etmektedir. Bu evlilikte adı geçen Kılışepa’nın Hattuşili ve Puduhepa’nın kızı olduğu düşünülmektedir. Bu evliliğin detayları ve sonuçları ile ilgili belgeler mevcut olmasa da İsuwa Krallığı, Hitit imparatorluk döneminin ortalarına kadar Hitit-Mittani arasında; imparatorluğun sonlarına doğru yükselen Asur tehdidi karşısında, Hitit- Asur arasında tampon ülke konumundadır, dolayısıyla²⁸ Hititlerin bu ülkeyi hâkimiyet alanlarının içine dâhil etmek istemesi, bunu da bir evlilik bağı ile güçlendirmeleri izledikleri siyasetin doğasına uygun görünmektedir.

Hitit Krallığının Suriye politikası gereğince Mitanni ve Azzi-Hayaşa gibi önemseydiği krallıklardan biri de Amurru’dur. Suriye kıyısında yer alan bu krallık Hitit- Mısır hâkimiyet alanları arasında stratejik öneme sahiptir.²⁹ Ayrıca coğrafi konumu nedeniyle Mısır, Babil ve Ahhiyawa Ülkeleri ile yoğun bir ticari ilişki içerisindedir.³⁰ Bu stratejik krallığın Hitit hâkimiyet alanına girmesi Kuzey Suriye seferleri sırasında I. Şuppiluliuma zamanına rastlamaktadır.³¹

Hitit-Amurru ilişkilerinin takip edilebildiği dört antlaşma günümüze ulaşabilmiştir. Bu antlaşmalardan ikisinde siyasi evliliklerden bahsedilmiştir. Belli ki antlaşmalar bu evliliklerle pekiştirilmek istenmiştir. Bunlardan ilki Amurru Kralı Benteşina - III. Hattuşili arasındaki antlaşmadır.³² İktidarı Mısır-Hitit savaşına denk gelen Benteşina, bu dönemde Mısır lehine bir politika izlediği için II. Muwatalli tarafından cezalandırılarak Yukarı Ülkede Hattuşili’nin yönettiği Hakmiş’e sürgüne gönderilmiştir. Hattuşili,

(İstanbul: Ege Yayınları, 2007), 30.

²⁸ Turgut Yiğit, “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İsuwa Bölgesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 17, (1995): 245.

²⁹ Horst Klengel, *Syria 3000 to 300 BC A Handbook of Political History*, (Berlin: Akademie-Verlag, 1992), 113.

³⁰ Wolfgang Röllig, “Politische Heiraten im Alten Orient”, *Saeculum* 25, (1974): 20.

³¹ Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 150,151.

³² Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 95, 98.

Bentešina'yı Hakmiş'te kızı Gaşşulawiya ile Bentešina'nın adı belgelerde geçmeyen kızını da oğlu Nerikkali ile evlendirmiştir.³³ Bu evlilikler beklentiyi karşılamış iki ülke arasındaki politik ilişkiler Hitit lehine evrilmeye başlamıştır. Bunun en güzel örneği Bentešina'nın Urhi-Teşup olayında Hattuşili ile birlikte hareket etmesidir.³⁴ Daha önemlisi Hattuşili'nin kızı Gaşşulawiya, Amurru Ülkesi'nin kraliçesi olmuştur. Bu, Amurru soyunun Hitit kraliçesinin oğulları ile devam edeceği anlamına gelmektedir.³⁵

§ 5 Büyük kral Muwattali Tanrı olduğunda (öldüğünde), ben Hattuşili, babamın tahtına oturdum. İkinci kez [Amurru ülkesine] Bentešina'yı atadım. Krallığın tahtını ve babasının evini ona tahsis ettim. Biz aramızda dostça ilişkiler [kurduk]. Ben, prenses Gaşşulawiya'yı, Amurru ülkesine, saraya, Bentešina için eş olarak verdiğim zaman oğlum Nerakkali de Amurru ülkesi kralı Bentešina'nın kızını eş olarak alsın. O, Amurru [ülkesinde] kraliçeliği alsın. Gelecekte, kızımın oğlu ve torunu Amurru ülkesinde krallığı [alsın.]³⁶

Bentešina'dan sonra Amurru tahtına Gaşşulawiya'nın soyundan gelen Şauşgamuwa oturmuştur.³⁷ Kral Şauşgamuwa, Amurru-Hitit hanedanlıkları arasında belgelere yansıyan diğer bir evliliğin öznesidir.

§6 Ben Güneşim büyük kral, sen Şauşgamuwa'nın elinden tuttum. Ve seni kayınbiraderim yaptım. Ve sana kız kardeşimi eş olarak verdim, seni Amurru ülkesinde kral yaptım.(...)³⁸

Metinden Şauşgamuwa ile evlendirilenin IV. Tuthaliya'nın kız kardeşi olduğu ve kralın bu evliliğe binaen Amurru ülkesinden mutlak sadakat beklediği açıkça anlaşılmaktadır. Bu arada aynı antlaşma metnine bir başka evliliğin daha yansıdığı görülmektedir. Metinde adı geçen Maşturi,

³³ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 268.

³⁴ Amnon Altman, "Rethinking the Hittite System of Subordinate Countries from the Legal Point of View", *Journal of the American Oriental Society*, *American Oriental Society* 12, (2003): 743.

³⁵ Itamar Singer, "A Concise History of Amurru", *Harvard Semitic Studies* 4, (Atlanta: Scholar Press, 1991), 168.

³⁶ CTH 92, Bentešina-III.Hattuşili Antlaşması; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 96; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 151.

³⁷ Röllig, "Politische Heiraten im Alten Orient", 20.

³⁸ CTH 105, Şauşgamuwa - IV.Tuthaliya Antlaşması; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 100; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*,155.

Hattuşili ile III. Murşili'nin (Urhi-Teşup) arasında yaşanan taht kavgasında Hattuşili'nin tarafında yer alan Şeha Nehri Ülkesi kralıdır. Şeha Nehri Ülkesi, Hitit Krallığı'nın Batı Anadolu'daki gücünü hissettirmesi için önemli bir etki alanıdır. Bu durumun evlilik yolu ile de pekiştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.³⁹ İki krallık arasında yapılan evlilikte adı geçen prenses Maşanauzzi, Muwatalli ve III. Hattuşili'nin kız kardeşidir ve yaptığı evlilik daha doğrusu kiminle evlendiği tartışmalıdır.¹ Maşanauzzi'nin yaptığı evlilik Muwatalli'den sonra iktidarı devralan fakat amcası Hattuşili tarafından tahttan indirilen Urhi-Teşup'un işine yaramamış görünmektedir. IV. Tuthaliya-Şauşgamuwa antlaşmasında Maşturi'nin III. Hattuşili ve Urhi-Teşup mücadelesinde Urhi - Teşup'u desteklemediği anlaşılmaktadır.⁴⁰

IV. Tuthaliya'nın yazılı belgelere yansıyan bir hanedanlar arası boşanma davasında Benteşina ve Gaşşulawiya'nın kızı olduğu düşünülen Amurrulu bir prensesin Ugarit kralı Ammiştamru ile evliliğinin sonlandırılması konusunda hakemlik yaptığı da bilinmektedir.⁴¹ Boşanma davasında arabulucu olarak Tuthaliya'nın devrede olması, prensesin annesinin Hititli olması yani hanedanlar arası akrabalık ilişkilerinden kaynaklanmış olmalıdır.

Şeha Nehri Ülkesi Kralı Maşturi örneğinde olduğu gibi Hititler siyasi evlilikleri, sadece Kuzey Suriye politikalarında değil Batı Anadolu'ya konumlandırılan krallıklarla siyasi ilişkilerini düzenlerken de kullanmıştır. Yakar'a göre, MÖ. II. bin yılda Hititler'in kalay ile beraber ihtiyaç duydukları bakır ve gümüş yataklarının güney-batıda olması, Hititlerin Arzawa ve onun etrafında kümelenen diğer Batı Anadolu devletleri üzerine giriştikleri askeri ve politik hareketlerinin nedenini açıklayabilir. Her ne kadar Kuzey-Batı Anadolu'nun topografik yapısı, Hititlere, Eskişehir Ovası ve Porsuk Vadisi boyunca uzanan merkezi platonun dış tehlikelere karşı korunması için bariyer konumunda olsa da Konya Ovasını da içeren Aşağı Ülke üzerinden gerçekleşen Arzawa saldırısının ardından Hititlerin bölgede tampon devletler oluşturmaya ve bu yolları kontrol altında tutmaya çalışması oldukça doğaldır.⁴² Neticede, Batı Anadolu, merkezi yönetimden yoksun irili ufaklı pek çok krallıktan oluşan, bu krallıkların federatif bir çatı altında bir araya gelmeye çalıştığı daha önemlisi Hitit-Ahhiyava arasındaki büyük

³⁹ Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*, (London: Routledge, 2009), 74.

⁴⁰ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 301.

⁴¹ Singer, "A Concise History of Amurru", 175.

⁴² Jack Yakar, "Batı Anadolu'daki Hitit Yayılımı", *Anatolian Studies* 26, (1976): 117, 118.

çekişmede varlıklarını sürdürebilmek için bazen Ahhiyava bazen de Hitit Krallığı'nın yanında yer aldığı bir coğrafyadır;⁴³ doğal olarak Hititlerin Batı Anadolu politikası da maden üretimine ve ticarete elverişli bu bölgeyi kontrol etme ve kendi sınırlarını buradan gelecek bir tehdide karşı güvende tutma üzerinedir.

Hititlerin Batı Anadolu üzerine yürüttükleri politik faaliyetler içinde, antlaşma metnine yansıyan siyasi evliliklerden biri Mira Kralı Maşhuiluwa ile II. Murşili'nin kız kardeşi Muwatti'ye aittir.⁴⁴ Antlaşmada adı geçen Maşhuiluwa, tahta geçireceği bir varisi olmadığı için yeğeni Kupanta-Kurunta'yı evlat edinmiştir. Maşhuiluwa'nın Murşili'ye karşı bir isyanı organize etmesi,⁴⁵ söz konusu evliliğin ilişkileri yeterince güçlendiremediği anlamına gelse de kurulan akrabalık bağı bir sonraki kral Kupanta-Kurunta'nın iktidarı sırasında yeniden kullanılmış görünmektedir.

§ 3 Babam tanrı olduğu zaman (ölünce) ben Güneşim babamın tahtına oturdum. Ve ben ona destek oldum. Ve ben onun arkasından gittim. Babmın tanrıları beni korudu. Arzawa ülkesinin tümünü elime geçirdim... Mira ülkesini ve Kuwaliya ülkesini Maşhuiluwa'ya tekrar verdim. Babasının evini, babasının tahtını ona geri verdim. Sonra onu, Mira ülkesinde bey yaptım.(...) ⁴⁶

Murşili, babasının hatasını Kupanta-Kurunta'ya yüklememiş, krallığını desteklemiş, hatta yaptığı antlaşma ile Arzawa Ülkesi krallarının birlikte hareket etmelerini sağlamaya çalışmıştır⁴⁷ ki bu ülkelerden ikisi ile (Mira ve Şeha Nehri Ülkesi) ile Hititler arasında evlilik aracılığı ile kurulan bir akrabalık bağı vardır.

Batı Anadolu'da yer alan vasal krallıkların dışında doğrudan Hitit hanedan üyesi kralları tarafından yönetilen Tarhuntaşša, Kargamış ve Halep gibi krallıklar da vardır.⁴⁸ Bunlarla yapılan antlaşmalar diğer vasal krallar ile yapılanlardan bazı yönleri ile ayrılmaktadır. IV. Tuthaliya ve kuzeni Tarhuntaşša Kralı Kurunta arasında yapılan antlaşmada Kurunta'nın askeri

⁴³ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 156.

⁴⁴ Trevor Bryce, "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", *Anatolian Studies* 24, (1974): 105.

⁴⁵ Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 93, 96.

⁴⁶ CTH 68; Beckman, *Diplomatic Texts*, 69; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 93.

⁴⁷ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 76.

⁴⁸ Esmâ Reyhan, *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017), 170-172.

yükümlülüklerinin daha hafif olduğu ayrıca Şahhan ve Luzzi vergilerinden muaf tutulduğu görülmektedir.⁴⁹ II. Murşili ile kardeşi Kargamış Kralı Piyaşşili arasındaki antlaşmada Piyaşşili ve soyunun gelecekte de Kargamış vasal kralı olacakları vurgulanmış, Kargamış Kralının statüsünün Hatti Büyük Kralından sonra geleceği yemin altına alınmıştır. Halep Kralı Talmi-Şarruma ile Muwatalli arasında yapılan antlaşmada ise iki ülkenin krallarının ve nesillerinin karşılıklı birbirlerini koruması gerekliliği üzerinde durulmuş, gelecekte “Halep Ülkesi Krallığı Hatti Ülkesi Krallığı’ndan üstün olmasın” ifadeleri yemin altına alınmıştır.

§ 14 Gelecekte Halep Ülkesi krallığı, Hatti ülkesi krallığından üstün olmasın.⁵⁰

Bu krallıklardan Tarhuntaşşa ile yapılan bir antlaşma metninde Tarhuntaşşa Kralı Kurunta ile IV. Tuthaliya arasındaki karşılıklı güven ilişkisine dayanan bir bağın varlığını anlatan ayrıca Kurunta’nın Hititli bir kadınla evlenmesinin ve bu kadından doğacak oğlun Tarhuntaşşa tahtının varisi olmasının gerekliliğini vurgulayan ifadeler söz konusudur.⁵¹

§ 19 “Babamın tableti şöyle yapılmış idi: “ (Hatti Ülkesi) kraliçesinin oğlu(nun) Tarhuntaşşa ülkesinde krallığa oturtulması evlilikle sana verilsin.” Onlar babamın zamanında antlaşma yaptıklarında, Kurunta henüz bizzat bu kadını almamıştı. Eğer şimdi Kurunta bizzat kendisi için bu kadını alırsa ya da bizzat kendi için onu almazsa, bu mesele (daha sonraki bir zamana) alınmasın. Kurunta’nın onayladığı bir erkek çocuk, bu kadının oğlu ya da başka kadınların oğlu olsun, ister Kurunta’nın kendi isteği ile onayladığı erkek çocuk olsun, o, Tarhuntaşşa ülkesinde krallığa atansın. Hiç kimse Kurunta için bu meseleyi değiştirmesin.”⁵²

Bu evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair mevcut belgelerde herhangi bir bilgi yoktur.

Hititler, siyasi evliliklere sadece vasal krallıklar için değil, kendilerine denk gördükleri Babil ve Mısır krallıkları ile diplomatik ilişkileri pekiştirmek amacıyla da başvurmuşlardır. Bu krallıkların aksine coğrafi

⁴⁹ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 114-154.

⁵⁰ CTH 75, Talmi- Şarruma- II. Muwatalli Antlaşması; Beckman, *Diplomatic Texts*, 90; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 179.

⁵¹ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 301.

⁵² Beckman, *Diplomatic Texts*, 113; Karauğuz, *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı*, 79.

olarak Hitit bölgesine daha yakın hatta sürekli bir tehdit durumunda olan Asur Krallığı ile gerçekleştirilen siyasi bir evliliğin bilgisi/belgesi ise mevcut değildir.⁵³ Oysaki Asur Krallığının da diğer çağdaşları gibi siyasi evlilikleri kullanarak yeni ittifaklar oluşturdukları bilinmektedir: Asur-Babil mektuplaşmalarından öğrenilen Babil Kralı Karahardaş'ın artan Kassit baskısını frenlemek için Asurlu bir prensesle evliliği⁵⁴; Asurbanipal'in Fenike sömürgesi olan Tir üzerine yürüttüğü hareketin başarısızlığı sonrasında Tir kralının kızı ile evlenerek bölgede nüfûz sahibi olması gibi.⁵⁵

Yazılı belgeler Eskiçağ dünyasının etkili güçlerinden Hitit- Babil krallıkları arasında üç siyasi evliliğin gerçekleştiğine işaret etmektedir: I. Şuppluliuma ve IV. Tuthaliya Babil sarayından birer prensesle; Babil Kralı II. Kudur-Enlil de Hitit sarayından bir Hitit prensesi ile evlenmiştir. Belgelerde adı Tawananna olarak geçen Babilli prensesin I. Şuppluliuma'nın son eşi olduğu kabul edilmektedir.⁵⁶ Kraliçe ile ilgili metinlerden ve kraliçeye ait mühürlerden onun "devlet ve devlet kültürünün varlıkları üzerinde büyük bir kontrol sahibi olduğu" söylenebilir.⁵⁷ Kraliçenin kocası Şuppluliuma ile ortak mühür baskılarının Boğazköy'de⁵⁸ yine kraliçeye ait üç mühür baskısı Ugarit'te bulunmuştur.⁵⁹ Kraliçenin Hitit sarayındaki etkisini gösteren bilgilere II. Murşili'nin dualarında da rastlanılmaktadır. Murşili, dualarında Tawananna'nın, Şuppluliuma'nın tapınaklara tahsis ettiği adakları ve hediyeleri başka yerlere gönderdiğini, Kargamış ve Aštata kentlerini haraca bağladığını, karısına büyü yaparak ölümüne neden olduğunu anlatmaktadır. Tüm olanlara rağmen kendisi Tawananna'ya karşı sadece dava açmıştır. Bu dava sonucunda Tawananna kraliçelik tahtından indirilmiştir.⁶⁰ Şuppluliuma'nın Hinti/Henti adında bir eşi daha vardır. Onunla ilgili ayrıntılı bilgi verecek belge olmamakla birlikte

⁵³ Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Var olma: Hattuşa ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur", 514-515.

⁵⁴ Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, 132.

⁵⁵ M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985), 185.

⁵⁷ Muhibbe Darga, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 146.

⁵⁷ Bryce, *The Kingdom of Hittites*, 208.

⁵⁸ Hans Gustav Güterbock, *Siegelaus Bogazköy I*, (Berlin: Herausgebers, 1940), 17-18.

⁵⁹ Shoshana Bin Nun, *The Tawananna in the Hittite Kingdom*, (Heidelberg: Carl Winter, 1975), 166,167.

⁶⁰ Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984), 38.

isminden yola çıkılarak yabancı olduğu tahmin edilmektedir.⁶¹ Eşlerinin menşesine bakıldığında Suppiluliuma'nın, evliliklerini Kuzey Suriye ve Mitanni politikasına göre gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Tawananna'nın Hitit sarayına geldiği dönemde, Suppiluliuma Mitanni ile savaş halindedir. Hitit Kralı'nın, Babil'den aktif desteğini alması da en azından tarafsızlığını sağlamak, Mitanni-Babil müttefikliğine engel olmak amacıyla bu evliliği planladığı muhtemeldir.⁶²

Hititlerin Babil'le ilişkilerini dostluk çerçevesi içinde yürütmesi Mitanni kadar Mısır söz konusu olduğu zaman da önemlidir. Bu bağlamda Babil-Hitit hanedanları arasında III. Hattuşili zamanına rastlayan bir evliliğin gerçekleşmiş olması söz konusudur. Boğazköy arşivindeki Babil-Hitit mektuplaşmalarından Babil Kralı Kadaşman-Turgu'dan Hattuşili'ye gönderilmiş olan bir mektupta Mısır'a karşı iki ülke arasında bir ittifakın varlığı dikkat çekmektedir.⁶³ Hattuşili, bu ittifakı devam ettirmek için Kadaşman-Turgu'nun ölümünden sonra tahtı devralan oğlu II. Kadaşman-Enlil'in krallığını desteklese de⁶⁴ Kadaşman-Enlil, Mısır ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatarak Hitit sarayını huzursuz etmiştir.⁶⁵ Bunun üzerine Hattuşili, Kadaşman-Enlil'e bir mektup göndererek babası zamanında kurulan dostluğu ve bu dostluğun önemini hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir.⁶⁶ Hattuşili'nin Babil Kralı Kadaşman-Enlil'e gönderdiği başka mektupta yer alan DUMU. MUNUS. LUGAL terimi IV. Tuthaliya'nın Babilli bir prenses ile evlendiği görüşünün ortaya atılmasına neden olmuştur.⁶⁷ Ayrıca Puduhepa

⁶¹ Darga, *Anadolu'da Kadın*, 146.

⁶² Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 159.

⁶³ Paul-Alain Beaulieu, *A History of Babylon, 2200 BC - AD 75*, (The U.S: Wiley Blackwell, 2017), 144.

⁶⁴ Joan Oates, *Babil*. F. Çizmeli (Çev.), (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015), 98.

⁶⁵ Trevor Bryce, "The 'Treaty' from the Hittite perspective", *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 1, (2006): 6.

⁶⁶ Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 133-137. Bu mektuba siyasi olmasa da saraylı bir kadınla Babilli bir hekimin evliliği de yansımıştır. III. Hattuşili, Babil'den gönderilen ve Hitit sarayında alıkonulduğu düşünülen bir rahip ve iki hekim ile ilgili Kadaşman-Enlil'e bilgi vermiştir. Hekimlerin alıkonulmasına karşı olduğunu bunu kardeşi Muwatalli'ye söylediğini ifade etmiş, Muwatalli zamanında alıkonulmak istenilen hekimin zorla tutulmadığını, kraliyet ailesinden bir Hititli kadınla evlenmesine izin verilerek ikna yoluyla Hattuşa'da yaşamasının sağlandığını ifade etmiştir (Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Ankara: Dost Yayınevi, 2002), 189).

⁶⁷ Philo H. J. Houwink ten Cate, "The genealogy of Mursilis II. The difference between a legalistic and a genealogical approach to the descent of Suppiluliumas I", *Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap* 34, (1996): 44.

ile II. Ramses arasındaki bir mektupta Kraliçe, Babil ve Amurru'dan kız aldığını ve bu kızların kendisi için bir övünç kaynağı olduğunu belirtmiştir. Amurru'dan alınan kız Nerikkali ile Babil'den alınan kız da muhtemelen Tuthaliya ile evlendirilmiştir.⁶⁸

Hitit ve Mısır Krallıkları arasında bilinen siyasi evliliklere göz atıldığında bu evliliklerin ilki dul kalan Mısır kraliçesinin I. Šuppiluliuma'nın oğullarından birini kendine eş olarak istemesiyle ilgilidir. İkincisi III. Hattušili'nin bir kızı ve II. Ramses arasında, üçüncüsü IV. Tuthaliya zamanında, Hattušili'nin bir diğer kızı ve Ramses arasında gerçekleşmiştir.⁶⁹ Šuppiluliuma, Karkamış kuşatması sırasında Mısır kraliçesi Aneksunamun'dan ilginç bir mektup almış⁷⁰ Kraliçe, mektubunda eşinin öldüğünü, çocuğunun olmadığını ve kendi ülkesinden biri ile evlenmek istemediğini yazarak Kral'ın oğullarından birini kendisine eş olarak göndermesini istemiştir. Eskiçağ coğrafyasında siyasi evliliklerde başka ülkelere prenseslerin gönderilmesi ne kadar olağan bir durumsa bir prensin eş olarak istenmesi o kadar olağan dışıdır. Zaten bu mektuba kadar böylesi bir olaya dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.⁷¹ Bu mektupla bir kraliçe yabancı bir prene krallığının tahtını teklif etmiştir. Šuppiluliuma bu talebe temkinli yaklaştığı için kraliçe ikinci bir mektup yollamış, Kral, bir görevliyi olayın doğruluğunu araştırması için Mısır'a göndermek durumunda kalmıştır. Oğlunun Mısır'daki güvenliği konusunda ikna olan Šuppiluliuma'nın Kraliçe için seçtiği prens, Zannanza olmuştur. Hitit sarayından bir prensin Mısır kralı olma ihtimali dönemin koşullarında oldukça cazip bir tekliftir. Zannanza'nın Mısır'a yaptığı yolculuk sırasında öldürülmesi Kral'ın bu cinayetten Mısırlıları sorumlu tutmasına neden olmuş bu durum Mısır-Hitit arasındaki uzun yıllar sürecek bir gerilimin fitilini ateşlemiş, gerilim Mısır-Hitit savaşı ile doruğa ulaşarak savaş sonrasında imzalanan barış antlaşması ile sona ermiştir.⁷²

Mısır firavununa eş olarak gönderilen prenseslere bakıldığında ise ilkinin Hititçe adı metinlerde geçmemekte fakat Mısır belgelerinden adının

⁶⁸ Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 297.

⁶⁹ Trevor Bryce, *Letters of the Great Kings Of The Ancient Near East*, (London: Routledge, 2003), 111.

⁷⁰ Alan R. Schulman, "Diplomatic Marriages in the Egyptian New Kingdom", *Journal of Near Eastern Studies* 38, (1979): 177. Adı mektupta yer almayan kraliçenin Mısır kayıtlarından Aneksunamun olduğu anlaşılmıştır. Kraliçe, Akhenaton ve Nefertiti'nin altı kızından biridir (Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 179).

⁷¹ Schulman, "Diplomatic Marriages in the Egyptian New Kingdom", 179.

⁷² Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 179-183.

Şauşkanu olduğu tahmin edilmektedir. Kendisine Mısırca“ Ma’at-neferu-Re” ismi verilmiştir.⁷³ İlk prenses evlendiği yıl adı Neferu-Re konulan bir kız doğurmuş, Kraliçe Puduhepa kızının Ramses’in meşru eşi olarak tanınmasını istemiş fakat prenses Fayyum’da bulunan bir hareme gönderilmiştir.⁷⁴ Hattuşili’nin ölümünden sonra Kraliçe Puduhepa, Mısır- Hitit arasında kurulan barışçıl ilişkileri devam ettirmek ve gönderilen ilk prensesin evliliğinin Hitit sarayının beklentisini karşılayamaması nedeniyle ikinci bir prensesi Mısır’a gelin olarak göndermiştir. Kraliçe, bu evlikte Mısır’a baskı uygulayarak Koptos’taki büyük tapınakta evliliğin meşruiyeti için bir evlilik steli dikilmesini sağlayabilmiştir.⁷⁵

Mısır’da firavunların yabancı ülkelerin prensesleri ile evlenmelerine karşılık Mısırlı prenseslerin yabancı ülke krallarıyla evlenmelerinin yasaklandığı görülmektedir.⁷⁶ Bunun nedeni Mısır kraliçeleri/prenselerinin, Tanrı Amon’un baş rahibesi olarak kabul edilmesi, ilk çocuklarına Amon’dan gebe kaldıklarına inanılmasıdır. Hatta bu anlayışın etkisinde firavunların kendi kızlarıyla ya da kız kardeşleriyle evlendikleri görülmüştür.⁷⁷

Evlilik, siyasal olsun ya da olmasın, her toplumun kendi geleneksel değerlerine göre şekillenir. Hititlerin komşu krallıklarla imzaladığı antlaşma metinlerinden evliliklerin bu yönüne dair bilgi edinmek zor görünmektedir. Yalnız III. Hattuşili ve Puduhepa’nın Mısır Firavunu II. Ramses ile mektuplaşmalarından evliliğin törensel içeriklerine dair kısıtlı bilgi elde edilebilir. Ramses’in Kraliçeye gönderdiği mektupların birinde gelinin başına sürülecek iyi kokulu bir yağdan bahsedilmektedir. Mektupta Hattuşili, Ramses’ten kızının başına iyi kokulu yağ dökecek kişileri göndermesini istemektedir.⁷⁸ Belli ki gelinin başına iyi kokulu yağ sürülmesi bir çeşit evlilik ritüelidir yani sembolik anlamı vardır. Gelinin evlilik için hazır olduğu anlamına gelmektedir.

⁷³ Klengel, “Hattuschili und Ramses”, 136.

⁷⁴ de Roos, Johan. “Materials for a biography: The Correspondence of Puduhepa with Egypt and Ugarit”, Th. P. J. von Hout (ed.) *The Life and times of Hattusili III and Tuthaliya IV: Proceeding of a Symposium held in honour of J. De Roos*, (Leiden: 2006), 24.

⁷⁵ Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, 284, 285.

⁷⁸ Birgit Brandau-Hartmut Schickert, *Hititler*, Nazife Mertoğlu (Çev.), (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004), 155.

⁷⁷ William Matthew Flinders, *Eski Mısır’da Sosyal Hayat*, H. M.Cevher - A.Abdulhelim (Çev.), (İskenderiye: 1975), 208.

⁸⁰ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2002), 160.

III. Hattuşili-II. Ramses arasındaki mektuplaşmalardan bu evliliğe istinaden her iki krallığın kendi aralarında hediyeleştikleri, Hattuşili'nin prensesin çeyizinin o sıralarda Mısır sarayına gitmesi söz konusu olan Babil kralının kızının çeyizinden daha iyi olacağını vaat ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Hitit kanunlarına göz atıldığında “çeyiz” olgusunun Hitit toplumunda, evlilik kültürünün bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kanunlardan anlaşıldığına göre damat tarafı kız tarafına *kuşata* denilen bir başlık ödemekte; kız tarafı ise *ivaru* adı verilen bir çeyiz göndermektedir. Süel'e göre kuşata, gelin için ödenen bir bedel değil herhangi bir vazgeçme karşısında kız tarafının elinde olması gereken teminat akçasıdır.⁸⁰ Aslında modern antropolojinin çeyiz konusundaki yaklaşımı da Süel'in görüşü ile örtüşmektedir. Damat tarafının gelin için “para, toprak, iş gücü, hayvan vs.” biçiminde ödediği başlık, kızın baba evinden ayrılmasından doğan kayıpların telafisidir. Çeyiz ise kadının mirastan payını önden alarak sonrasında erkekler arasında görülecek miras paylaşımının dışına çıkartılmasıdır. Başlık ve çeyiz, özünde, ailelerin ekonomik çıkarlarını korumaya dayalı bir çeşit armağanlaşmadır.⁸¹ Yukarıda bahsi edilen, Hattuşili'nin, II. Ramses'e eş olarak verdiği kızının çeyizini Babil kralının kızı ile karşılaştırması örneğinde olduğu gibi çeyizin “kişi/aile/ülke”nin varlık ve statüsünü gösteren sembolik bir yanı da vardır.

Sonuç

Diplomasi, bir devletin dış politikası ile ilgilidir. Dış politika, devletlerarası ilişkilerde amaca ulaşmak için izlenen yol, diplomasi ise bu yolda ilişkilerin müzakere ile yürütülmesi için gerçekleştirilen taktiklerdir.⁸² Eskiçağ dünyasında yaygın olarak kullanılan bu taktiklerden biri vasal ya da komşu büyük krallıklar arasında kız alıp verme biçiminde gerçekleştirilen siyasi evliliklerdir.

Hititler, Kızılırmak kavsi içinde çekirdek siyasal örgütlenmelerini gerçekleştirdikten sonra yayılımlarını iki yolla gerçekleştirmiştir: Askeri harekâtle ele geçirme ya da antlaşma yoluyla yarı bağımsız küçük ülkeleri merkezi ülkeye bağlama. Antlaşmalar, eşitlik ilkesine dayansın ya da dayanmasın içeriğindeki saldırmazlık, savaşta veya barışta işbirliği, birbirlerinin çıkarlarını gözetme gibi konularla merkezi politik gücün çoğu

⁷⁹ Klengel, “Hattuschili und Ramses”, 98.

⁸⁰ Aygül Süel, “Hitit Kadınının Hukuki Durumu”, *Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, (Ankara: Ünal Ofset, 1990), 240, 241.

⁸¹ Suavi Aydın, “Çeyiz”, Suavi Aydın ve Kudret Emiroğlu (ed.), *Antropoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003b), 195.

⁸² Vefa Toklu, *Uluslararası İlişkiler*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006), 397.

zaman tercihi olmuştur.⁸³ Bu antlaşmalara yansdıkları için varlıkları bilinen hatta antlaşmalara yansıtılması bilinçli bir tutumun göstergesi olan siyasi evliliklerin diplomasi ataklarını tamamladığı, pekiştirdiği açıktır. Şuppiluliuma, stratejik konumları nedeniyle Mitanni, Amurru ve Azzi Hayaşa gibi Hititler'in Kuzey Suriye politikasında kilit rol oynayan krallıklara dönük uygulanan siyasi evliliklerle bu ülkeleri kontrol altında tutabilmiş, III. Hattuşili, Benteşina-Gaşşulawiya evliliği üzerinden Amurru-Hitit ilişkilerini kendi lehine evirebilmiştir. Öyle ki Benteşina, Urhi-Teşup olayında Hattuşili ile birlikte hareket etmiştir. Yine Gaşşulawiya'nın kızı olduğu düşünülen Amurrulu bir prensesin Ugarit kralı Ammiştamru ile evliliğinin sonlandırılması konusunda bir Hitit Kralı, IV. Tuthalya muhtemelen akrabalık ilişkisinin de etkisiyle hakemlik yapmıştır. Hitit kralları, bölgesel güç dengesinde kendi çıkarlarını korumak amacıyla Babil ve Mısır gibi belirleyici krallıklarla ilişkileri düzenlerken de siyasi evliliklere başvurmuşlardır.

Eskiçağ'da siyasi evliliklerin öznesi durumundaki Hitit prens/prenselerinin bu evliliklerde bir çeşit elçi ya da diplomat rolü görüp görmedikleri konusunu belgelerle aydınlatacak bilgi şimdilik mevcut değildir fakat bu evlilikler aracılığıyla Hititlerin yeni akrabalık bağları üzerinden devletlerarası ilişkileri kendi lehlerine yürüttükleri açıktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Rukiye. "Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar", ed. M. Alparslan, M. D. Alparslan, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, İstanbul, 2007, 45-76.
- Alp, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı Ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2002.
- Atlman, Amnon. "Rethinking the Hittite System of Subordinate Countries from the Legal Point of View", *Journal of the American Oriental Society, American Oriental Society* 123 (2003): 741-756.
- Aydın, Suavi. "Evlilik", *Antropoloji Sözlüğü*. ed. S. Aydın, K. Emiroğlu, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003a, 293-296.
- Aydın, Suavi. "Çeyiz", *Antropoloji Sözlüğü*, S. Aydın ve K. Emiroğlu (ed.), (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003b), 195-196.

⁸³ Cancik-Kirschbaum, "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Varolma: Hattuşa ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur", 515.

- Brandau, Birgit ve Hartmut Schickert. *Hititler*, Nazife Mertoğlu (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004.
- Beaulieu, Paul-Alain. *A History of Babylon, 2200 BC - AD 75*. The U. S: John Wileyand Sons Press, 2017.
- Beckman, Gary. *Hittite Diplomatic Texts*, ed. H. Hoffner, Atlanta, 1999.
- Beckman, Gary. "Hittite Treaties and the Development of the Cuneiform Treaty Tradition", ed. M. Witte, *Die deuteronomistischen Geschichtswerke: Redaktions-und Religionsgeschichtliche Perspektiven zur Deuteronomismus*, (2006): 279-301.
- Bin Nun, Shoshana. *The Tawananna in the Hittite Kingdom*. Heidelberg: Carl Winter, 1975.
- Bryce, Trevor. "Some Geographicaland Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", *Anatolian Studies* 24 (1974): 103-116.
- Bryce, Trevor. *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. Ankara: Dost Yayınevi, 2002.
- Bryce, Trevor. *Letters of the Great Kings Of The Ancient Near East*. London: Routledge, 2003.
- Bryce, Trevor. "The 'Eternal Treaty' from the Hittite perspective", *British Museum Studies in Ancient Egyptand Sudan* 1 (2006): 6-11.
- Bryce, Trevor. *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*. London: Routledge, 2009.
- Bryce, Trevor. *The Kingdom of the Hittites*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Cancik-Kirschbaum, Eva. "Mücadele ve Barış İçinde Bir Arada Var olma: Hattuşa ve Kuzey Mezopotamya Devletleri Mitanni ve Asur" , *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, (2002): 514-517.
- Ceylan, Alparaslan. "Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'nın Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme I (Suriye Ve Mısır)", *Bellek/Journal of Hatay Mustafa Kemal University Department of History 1* (2019): 1-15.
- Darga, Muhibbe. *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Emiroğlu, Kudret. "
- Flinders, William Matthew. *Eski Mısır'da Sosyal Hayat*. H. M. Cevher ve A. Abdulhelim (çev.), İskenderiye: 1975.
- Günaltay, M. Şemseddin. *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985.
- Güterbock, Hans Gustav. *Siegel aus Bogazköy I*, Berlin: Herausgebers, 1940.
- H. J. Houwink ten Cate, Philo. "The genealogy of Mursilis II. The difference between a legalistic and a genealogical approach to the descent of Suppiluliumas I", *Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap* 34 (1996): 51-72.

- Karauğuz, Güngör. *Boğazköy Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri*. Konya: Çizgi Yayınevi, 2018.
- Klinger, Jorg. “Die Historischen Einleitungen der Arzawa-Verträge Murşili II. mit Manapa-Tarhunta von Šeha und Kupanta Kurunta von Mira und Kuwalija”, *Texte der Umwelt des Alten Testaments 2* (2005): 124-129.
- Klengel, Horst. *Syria 3000 to 300 BC A Handbook of Political History*. Berlin: Akademie-Verlag, 1992.
- Klengel, Horst. *Hattuschili und Ramses*, Kulturgeschichte der Antiken Welt 95, Germany: P. von Zabern, 2002.
- Klock-Fontanille, Isabelle. *Hititler*. N. Yiğitler (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.
- Köroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- del Monte, Giuseppe F. “Maşhuiluwa, König von Mira”, *Orientalia* 43 (1974): 355-368.
- Oates, Joan. *Babil*. F. Çizmeli (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015.
- Petrie, William Matthew Flinders. *Eski Mısır'da Sosyal Hayat*. H. M. Cevher ve A. Abdulhelim (çev.), İskenderiye: 1975.
- Reyhan, Esmâ. *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- de Roos, Johan. “Materials for a Biography: The Correspondence of Puduhepa with Egypt and Ugarit”. Th. P. J. von Hout (ed.), *The Life and times of Hattusili III and Tuthaliya IV: Proceeding of a Symposium held in honour of J. De Roos*, Leiden: 2006, 17- 26.
- Röllig, Wolfgang. “Politische Heiraten im Alten Orient”, *Saeculum* 25 (1974): 11-23.
- Schulman, Alan R. “Diplomatic Marriages in the Egyptian New Kingdom”, *Journal of Near Eastern Studies* 38 (1979): 177-193.
- Singer, Itamar. “A Concise History of Amurru”, *Harvard Semitic Studies* 4 (1991): 135-195.
- Taş, İlknur. *Hitit Kralı IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vasal Krallıklara Yönelik Politikası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Süel, Aygül. “Hitit Kadınının Hukuki Durumu”, *Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara: Ünal Ofset, 1990, 239-253.
- Toklu, Vefa. *Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Yakar, Jack. *Batı Anadolu'daki Hitit Yayılımı*, *Anatolian Studies* 26 (1976): 117-128.

- Yiğit Turgut. “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi”, Tarih Araştırmaları Dergisi 17 (1995): 233-251.
- Yiğit, Turgut. “M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, Tarih Araştırmaları Dergisi 19 (1998): 274- 287.